

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са XIV међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(25–27. X 2019)

Књига I

ЕКСПРЕСИВНОСТ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Уредници

Проф др. Милош Ковачевић (одговорни уредник)

Проф. др Јелена Петковић

Крагујевац, 2020.

САДРЖАЈ

О ТРОКЊИЖЈУ СА XIV МЕЂУНАРОДНОГ НАУЧНОГ СКУПА
СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТИ / 5

О ЛИНГВИСТИЧКОЈ СВЕСЦИ XIV МЕЂУНАРОДНОГ НАУЧНОГ СКУПА
СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТИ / 9

Миланка Ј. Бабић
ЕКСПРЕСИВНОСТ И ЕКСКЛАМАТИВНОСТ / 15

Милош М. Ковачевић
КОНСТРУКЦИЈЕ СА ЕКСПЛЕТИВНО-ЕКСПРЕСИВНОМ
ЛЕКСЕМОМ ГА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ / 27

Јелена Јовановић Симић
НЕКА ЗАПАЖАЊА О ЕКСПРЕСИВНОСТИ И МОДАЛНОСТИ / 39

Ивана Р. Јовановић
НЕКА ЗАПАЖАЊА О ЕКСПРЕСИВНОСТИ
ДЕИНТЕРЈЕКЦИЈСКЕ ТВОРБЕ / 49

Сања М. Куљанин
ЕКСПРЕСИВНОСТ ЈЕЗИЧКИХ ЈЕДИНИЦА У
РЕВОЛУЦИОНАРНОМ ДИСКУРСУ / 59

Јелена Љ. Сјасић, Сања Ж. Ђуровић
МОРФОЛОШКИ И ТВОРБЕНИ АСПЕКТ ДЕЧИЈИХ НЕОЛОГИЗАМА / 71

Нина С. Милановић
СТИЛСКЕ ДОМИНАНТЕ У РОМАНУ *ВЕЛИКИ ЈУРИШ*
СЛОБОДАНА ВЛАДУШИЋА / 87

Тамара Н. Лушовац Казновац, Тања Ј. Танасковић
ТИПОВИ ТУЂЕГ ГОВОРА У РОМАНУ
БЕРНАРДИЈЕВА СОБА СЛОБОДАНА ТИШМЕ / 97

Веселина В. Ђуркин
ЕКСПРЕСИВНЕ ВРИЈЕДНОСТИ ДЕМИНУТИВА
У ДЈЕЛУ ИСИДОРЕ СЕКУЛИЋ / 107

Соња М. Миловановић
ЕКСПРЕСИВНОСТ ПЕСНИЧКОГ ТЕКСТА
БРАНИСЛАВА ПЕТРОВИЋА / 121

Александра Д. Ракић
ЕКСПРЕСИВНИ СУПСТАНТИВИ У РОМАНУ *ВРЕМЕ*
КОКОШКИ ДОБРИЛА НЕНАДИЋА / 135

Биљана Б. Мишић
ЕКСПРЕСИВНА И НЕЕКСПРЕСИВНА УПОТРЕБА ГЛАГОЛА КРЕТАЊА / 149

Нађаиша А. Сјасић
ЕКСПРЕСИВНОСТ ПОРЕДБЕНИХ ЈЕДИНИЦА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ / 157

Јулијана С. Деспошковић

ЕКСПРЕСИВНОСТ БЕСПРЕДИКАТСКИХ
ПИТАЊА У ДРАМСКОМ ТЕКСТУ / 171

Катиарина Б. Субановић

РЕЧЕНИЧНА ЕКСПРЕСИВНОСТ СА СТАНОВИШТА
СИНТАКСЕ У САТИРАМА УКИДАЊЕ СТРАСТИ, ОЗБИЉНЕ,
НАУЧНЕ СТВАРИ И ВОЂА РАДОЈА ДОМАНОВИЋА / 179

Вјара Ал. НАЈДЕНОВА

РОЛЯТА НА ТИРЕТО В БЪЛГАРСКИЯ И СРЪБСКИЯ
ЕЗИК – ПРИЛИКИ И РАЗЛИКИ / 193

Бранка Л. Миленковић, Тања З. Русимовић

ЕКСПРЕСИВНОСТ У УСМЕНОЈ РЕАЛИЗАЦИЈИ
АКАДЕМСКОГ ДИСКУРСА: МАРКЕРИ НАГЛАШАВАЊА
И МАРКЕРИ СТАВА ЕМИТЕНТА / 205

Дејан Каравесовић

ЕКСПРЕСИВНЕ ЈЕЗИЧКЕ СТРУКТУРЕ У ПРЕНОШЕЊУ
ТУЂЕГ ГОВОРА У ЕНГЛЕСКОМ И СРПСКОМ / 225

Тиана М. Тошић Лојаница

ЕКСПРЕСИВНИ И ПРЕВОДНИ ПОТЕНЦИЈАЛ
ВИЗУЕЛНОГ ДИЈАЛЕКТА / 239

Ивана Б. Палибрк

ЕКСПРЕСИВНОСТ ГРАФОСТИЛЕМА У РОМАНУ *THE
RAW SHARK TEXTS* СТИВЕНА ХОЛА / 253

Јелена М. Јосијевић

(НЕ)ЕКСПРЕСИВНЕ СУПЕРЛАТИВНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ СА
ЛЕКСЕМОМ „TOP” У САВРЕМЕНОМ ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ / 267

Валентина В. Будинчић

ЕКСПРЕСИВНА ФУНКЦИЈА АНГЛИЦИЗАМА У
СФЕРИ МАРКЕТИНГА У СПОРТУ / 279

Горица Р. Томић, Јелена Р. Даниловић Јеремић

ЕКСПРЕСИВНОСТ У НАЗИВИМА ХРАНЕ И ПИЋА:
АНАЛИЗА СЛИВЕНИЦА / 289

Даница М. Јерошијевић Тишма

ФОНЕТСКИ ПАРАМЕТРИИЗРАЖАВАЊА ЕМОЦИЈА НА
СРПСКОМ (J1) И ЕНГЛЕСКОМ (J2) ЈЕЗИКУ / 303

Милица С. Баџић

НОВОГОВОР БРЕГЗИТА И ТРАМПОМАНИЈЕ У СВЕТУ ПОСТИСТИНЕ:
МОРФОФОНОЛОШКА АДАПТАЦИЈА ЕКСПРЕСИВНИХ ИНСТАНТ
НЕОЛОГИЗАМА У СРПСКОМ НОВИНАРСКОМ ДИСКУРСУ / 319

Даница Б. Недељковић, Мијовић И. Софија

ЕКСПРЕСИВНИ ИМЕНИЧКИ ДЕРИВАТИ СА СУФИКСОМ
-LING У НЕМАЧКОМ ЈЕЗИКУ И ЊЕГОВИ ПРЕВОДНИ
ЕКВИВАЛЕНТИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ / 333

Анета Г. Тривић, Анђелка Д. Пејовић
ИНТЕНЗИФИКАЦИЈА ЕКСПРЕСИВНОСТИ У ФРАЗЕОЛОГИЈИ
СРПСКОГ И ШПАНСКОГ ЈЕЗИКА / 351

Веран Ј. Станојевић
ДЕТЕРМИНАТИВНЕ УПОТРЕБЕ ОБЛИКА *ЈЕДАН* У
ПРЕВОЂЕЊУ СА ФРАНЦУСКОГ НА СРПСКИ ЈЕЗИК / 365

Вера Ж. Јовановић
ПРЕВODНА ПАРАДИГМА КРЊЕГ ПЕРФЕКТА
У ФРАНЦУСКОМ ЈЕЗИКУ / 377

Тијана Н. Кукић
ЕКСПРЕСИВНОСТ ИТАЛИЈАНСКОГ ЧЛАНА И
ЊЕГОВИ СРПСКИ ЕКВИВАЛЕНТИ / 387

Милена Б. Јововић, Александра Б. Шуваковић
О КОЛОКВИЈАЛИЗМИМА У ПРЕВОДУ РОМАНА *ДОЛАЗИМ
ПО ТЕБЕ И ВОДИМ ТЕ СА СОБОМ И КАКО БОГ ЗАПОВЕДА*
НИКОЛОА АМАНИТИЈА НА СРПСКИ ЈЕЗИК / 397

Катарина Б. Субановић¹
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет

РЕЧЕНИЧНА ЕКСПРЕСИВНОСТ СА СТАНОВИШТА СИНТАКСЕ У САТИРАМА УКИДАЊЕ СТРАСТИ, ОЗБИЉНЕ, НАУЧНЕ СТВАРИ И ВОЂА РАДОЈА ДОМАНОВИЋА²

Предмет овог рада јесу различити облици експресивних конструкција, који се проучавају са становишта синтаксе. Главни циљ рада јесте идентификација експресивних маркера у сатирама *Укидање страсти*, *Озбиљне, научне ствари* и *Вођа* Радоја Домановића. Резултати истраживања потврђују постојање уобичајених експресивних форми попут узвичних реченица, као и оних који се изражавају реченичним облицима – уметањем ексклазивних израза (нпр. интерјекција, вокатива, идиоматичних конструкција) у исказ, употребом императива, као и употребом упитне речи у неупитној реченици, која у одређеном контексту задобија експресивни карактер. Будући да је за основни извор грађе изабран жанр сатиричне књижевности у којој се критички исмева појединац, друштво, држава, власт, итд. није изненађујуће што смо у корпусу идентификовали бројне реченичне операторе којима се експресивност може исказати. Резултати истраживања односе се искључиво на испитану грађу, те су неопходна подробнија истраживања како би се уочене тенденције могле генерализовати.

Кључне речи: експресија, експресивност, реченична експресивност, синтакса

1. Увод

Експресивност представља изразито широк појам, будући да може бити категорија стилистике, лингвистике, теорије књижевности, теорије уметности, естетике, логике, психологије, генетике, итд. На језичком плану обухвата формалне, семантичке, функционалне јединице у њиховим хомогеним и хетерогеним односима (Тошовић 2004: 25). Иако је експресивност свеприсутна у језику (језик није средство за пуко преношење информација, већ осликава и начин на који се изражава субјективни став говорника према одређеном исказу), чини се да је расветљавање значења самог појма проблематично, јер се често „замагљено, разводњено и таутолошки објашњава” (ибид). Тошовић свој став елаборира тако што наводи дефиницију О. С. Ахманове – „експресивност јесте постојање експресије, а експресивно је оно што садржи, испољава, изражава експресију” (Ахманова 1966: 522–523 према Тошовић 2004: 25).

Са друге стране, велики број речника и студија³ изражава усаглашени став о томе шта експресивност подразумева. То је свеукупност семантичко-стилистичких обележја одређених језичких јединица којима се одражава неутрални став говорног лица према адресату говора. Такође се може сагледати и као резултат прагматичне употребе језика чији је основни циљ изражавање перлокутивног односа субјекта према означеном (Тошовић 204: 26). Дефиниције, дакле, наглашавају да се

1 katarina.subanovic@filum.kg.ac.rs

2 Овај рад је настао у оквиру пројекта 178014 Динамика структура савременог српског језика, који у целини финансира Министарство просвете и науке и технолошког развоја Републике Србије.

3 За детаљне информације в. Тошовић 2004: 26–27.

експресивним називају текстови или њихови елементи који на основу сопствене форме у посебном обиму изражавају емоцију и оријентацију говорног лица.

Експресивност је пратилац исказних форми свих нивоа почев од најнижих, па до оних које обимом и сложеностићу премашују просто исказивање и тичу се глобалнијих дискурзивних структура. Може се изразити реченичним облицима, али постоје и тзв. експресивне реченице које нису обележене посебним морфолошким или лексичким средствима, већ само посебношћу интонације (Симић 1999: 356).

У овом раду настојаћемо да утврдимо на које се начине експресивност може исказати на нивоу реченице у сатирама *Укидање страсти*, *Озбиљне, научне ствари* и *Вођа Радоја Домановића*. Будући да су за основни извор грађе одабране сатире, покушаћемо да идентификујемо и средства помоћу којих је аутор изразио чуђење и иронију.

2. Теоријске напомене

Најједноставнији начин исказивања експресивности на синтаксичком плану јесте уметање извесних лексема или израза у исказ. То су најчешће различите врсте екскламација или екскламативних израза попут екскламативних интерјекција (нпр. „*Ојала*, сад ће бити трешања”), затим воктива са карактером експресивне апострофе (нпр. „*Е*, то је, *људи*, богу плакати!”), а понекад је и сама апострофа довољна да обележи екскламативност (нпр. „Оно, *брашце*, богме да речеш да је рђава, па и није!”⁴) (Симић 1999: 356-357).

У контексту експресивности неопходно је споменути и императив. Симић (ибид.) и Јовановић (2007) наглашавају да је императив првенствено модална категорија, док експресивно-екскламативни карактер задобија накнадно – „*Прес-тани!*”, „*Замукни!*”, „*Још донеси!*”, итд.

Интерогативне реченице се такође повезују са екскламативношћу посебно у случајевима када се интерпункцијским поступком упитне форме употребљавају са чисто експресивном конотацијом. На пример: „*Зар ти ја нисам важнији од стиранке?!*”, „*Шта* се не говори и *какве* се све крупне речи и громке псовке не чују у оваквим приликама!”. Међутим, експресивност може остати и на нивоу мирне емоционалности, дакле не мора нужно бити праћена екскламативношћу – „*Шта* ми би да гријешим душу”.

Наведене лексеме и изрази експресивност могу изражавати самостално употребљени или у различитим комбинацијама. На пример, упитне форме могу се комбиновати са интерјекцијом или апострофом – „*Е*, *људи* *моји*, шта још човек неће доживјети!”. Императивне форме се такође могу комбиновати са другим показатељима – „*Брашце*, *брашце*, не остављај ме!”

Симић (1999: 358) додатно наводи и клетве и заклетве, које појачавају експресивност и изазивају екскламативан изговор реченице – „*Срам* *те* и *стиг* *било*, ругаш се свом тати!”.

Последњи тип изражавања експресивности на синтаксичком нивоу који налазимо у консултованој литератури (Симић 1999, Јовановић 2007, 2013) јесте тзв. парцијална екскламација. Код оваквог вида експресивности уочава се да је један његов део очигледно екскламативан, док други нема такво обележје. Парцијална експресивност такође настаје и уметањем експресивних детаља у неекспресивне исказе – „*Узели смо (а ко и да не узме кад се изненада поуду ти тако нешто!)*, али се ниједно од нас није одлучило да стави у уста бомбону”.

4 Наведени примери екстраховани су из Симић (1999: 356-359).

3. Корпус, инструменти и ток истраживања

Рад је уводног карактера и пружа могући основ за будућа истраживања у овој области. Истраживање нема за циљ да добијене резултате генерализује, већ се они односе искључиво на испитани узорак. У овом раду експресивност са становишта синтаксе анализираће се помоћу квалитативне анализе што се сматра ограничењем овог рада, јер је употребом квалитативне анализе готово извештај уплив субјективности аналитичара.

Као основни извор грађе одабрали смо три сатире аутора Радоја Домановића: *Укидање стирасиши*, *Озбиљне, научне ствари* и *Вођа*. С обзиром на то да је сатира књижевни жанр у којој се критички исмева појединац, друштво, држава, власт, итд. сматрамо је погодном за изнаглажење разноврсних облика експресивности (посебно ако се у обзир узме чињеница да експресивност подразумева језичко-стилска обележја за изражавање неутралног става говорника према исказаном). То су основни разлози за одабир ових сатира за извор грађе.

Ток истраживања укључио је идентификацију реченичних оператора за изражавање експресивности, након чега су описани, узимајући у обзир њихова формално-дистрибутивна и семантичка својства.

4. Анализа реченичних оператора за исказивање експресивности

4.1. Експресивне реченице

Експресивне реченице не садрже посебна морфолошка или лексичка средства за исказивање експресивности. У овом случају, експресивност је изражена посебношћу интонације. У корпусу који смо употребили за потребе овог рада, највише је било примера у којима је уочен управо овај тип изражавања експресивности:

Тај дрски изрод, који говори да су државни шпијуни најгори људи! (РД, Ус, 7); Ово се не може трпети у нашем крају, јер служи на саблазан свију поштених људи, који не грде министре! (РД, Ус, 7); Многи овдашњи чиновници раде савесно свој посао, а један сем тога свира у флауту и зна ноте! (РД, Ус, 7); Не бих погледао више новине, тако ми нешто одвратне! (РД, Ус, 10); Остао само наслов, а оно све друго побелело, па као да никад ништа није ни писано!... (РД, Ус, 10); Тога и тога датума, године те и те, решењем скупштинским укинута су све страсти, и тако их више нема код људи! (РД, Ус, 11); „Утеха је помињати претке, пробитачно врлости се грејат!” (РД, Онс, 14); „И разбукта се крв у жилама мојим, и разгорјеше се мисли као огањ!” (РД, Онс, 15); „к пред е, велим, претвара се у ч!...” (РД, Онс, 15); *А у руке Мангушића ВукаБиће свака љушка убојитиша!* (РД, Онс, 15); Досадно је, досадно, верујем, али... то ми је принцип у животу, не могу друкче!... (РД, Онс, 18); А Србин, па Србин! (РД, Онс, 23); Тако, морало, јер је човеку потребан новац, а имао је и неко менично плаћање! (РД, Онс, 31); Сњијег паде, друмци западоше! (РД, Онс, 33); Врло лепа ствар! (РД, Онс, 35); Тако је, тако је! (РД, В, 37); Хоћу! (РД, В, 40); Можете! (РД, В, 40); Прави мудрац! (РД, В, 40); Ретка памет! (РД, В, 40); Прави мудрац! (РД, В, 41); Само ћути, речи још није проговорио! (РД, В, 41); Мудар човек, разуме се, па само ћути и нешто мисли!... (Вођа, стр. 41); Он зна куд је боље и прече! (РД, В, 42); Сутра ћу изгубити, ако је тако, и ово друго око! (РД, В, 43); То је срамота! (РД, В, 43); Кад је тако суђено, боље што пре, јер мање и жалости! (РД, В, 44); Лаже чича! (РД, В, 44); Лаже чича, претвара се само да се врати! (РД, В, 44); Само ћути и мисли! (РД, В, 44); Мудар човек! (РД, В, 44); Озбиљан! (РД, В, 44); Ћути и мисли као сваки јунак! (РД, В, 46); Не могу да погледам! (РД, В, 47); Слеп сам! (РД, В, 47); Не знамо! (РД, В, 47);

4.2. Експресивност изражена уметањем екскламативне интерјекције

Узвици, односно, интерјекције сматрају се у маргиналном врстом речи и њихов морфолошко-синтаксички статус у српској граматици и даље споран (Бабић 2010). То потврђује и немогућност установљивања њихове јасне и последне класификације. Различити аутори (нпр. Стевановић (1962), Брабец и др. (1970), Баотић и др. (1989), Станојчић и Поповић (2005), итд.) интерјекције деле на различите начине (премда у многим ситуацијама долази до поклапања мишљења и ставова у вези са датом тематиком). Будући да узвике не карактеришу изразита морфолошка обележја нити поуздано лексичко значење, они се најчешће класификују на основу семантичко-прагматичких критеријума, тј. с обзиром на то у којој ситуацији се употребљавају с каквим комуникативним учинком. Сачињавају их различите комбинације гласова које одликује аморфност форме, као и акценатска неустаљеност.

Анализом показујемо да се узвицима спонтано одговара на надражаје из спољног света или се њима изражавају различита осећања. Дата тврдња своје утемељење налази и у чињеници да су готово сви идентификовани узвици (са изузетком узвика *Иљес* који је подражавајућег, односно имитативног карактера) експресивни. Њима се истиче однос говорног лица према говорној ситуацији и служе за изражавање различитих духовних стања, расположења и експресивних ставова.

Ух, гадне ствари! (РД, Ус, 9); *А, ха*, то је даклем! (РД, Ус, 10); *А...а...а...а!* То је вандредна ствар! (РД, Онс, 14); *А*, то је онај што је написао пун подрум! . (РД, Онс, 15); Дивно *богами!* (РД, Онс, 16); *Ау, бре!* ... пун подрум научних дјела! . (РД, Онс, 15); *Та* не нуди ме, *забога*; нећу пити, то ми је принцип у животу! (РД, Онс, 18); Молите га колико хоћете, *аја*, он само вели: „Не могу, *забога*, то ми је принцип.” (РД, Онс, 18); *А, ха!* (РД, Онс, 25); [...] те чим се неко ново дело појави, а ви *пљес!* (РД, Онс, 25); Свеједно, *море*, коју нађем! (РД, Онс, 30); *Бре, ал'* га поцепа! (РД, Онс, 35); *А јаој!* (РД, Б, 42); *А јаој нога!* (РД, Б, 43); *А јаој, нога!* (РД, Б, 46)

Сви приказани узвици написани су са узвичним интерпункцијским знаком, што истиче специфичност интонације као иманентног обележја ове врсте речи. Штавише, звучна страна узвика може се истаћи и геминацијом – фоностилстичким поступком којим се обликују јединице ове врсте.

4.3. Експресивност изражена уметањем партикула у исказ

У извесном смислу партикуле могу имати исту функцију као узвици у погледу комуникативног функционисања синтаксичке конструкције, будући да су, попут узвика, маркери емоционално-емфатички нијансираног говорења. Стога су, за тематику којом се у раду бавимо, релевантна она значења која су емфатички ојачана и која се остварују у екскламативном исказу. У таквим контекстима партикуле функционишу као екскламативни функцири који датим исказима прибављају узвичну интонацију. Ипак, у литератури (нпр. Бабић 2010: 161–162) се истиче да нису екскламативне оне конструкције које служе да резимирају, закључе, односно анафорички објаве завршетак извесног приповедачког сегмента.

Ето, и то је један од важних разлога што се у нас цео свет пустио у критиковање [...] (РД, Онс, 27); *Ето*, тако се нагло спасе тај народ од страсти, поправи се, па од тога народа, по неким предањима, постадоше анђели! (РД, Ус, 11)

Мада се оба наведена примера из нашег корпуса могу сматрати презентативним партикулама са значењем резимирања, други пример има екскламативну

интонацију, те се стога може сврстати у експресивне изразе. Да би била екскламативна (и експресивна), партикула мора имплицирати узбудљивост догађаја, неочекиваност, скретање и везивање пажње адресата за садржај исказа, итд.

У корпусу, такође, уочавамо емфазом (а самим тим и екскламативношћу) обојене партикуле (тј. презентативне конструкције) које имају функцију исказивања појављивања некога или нечега. Такве конструкције укључују тензију услед дугог ишчекивања, које се прекида појављивањем дуго очекиване/тражене особе или предмета и карактерише их изразито кратка форма *ево/ејџо/ено + џениџив*. Емотивни набој додатно је истакнут узвичном интонацијом, али и удвајањем редукованих форми. Још један од разлога услед ког синтаксичка редукација подстиче и наглашава екскламативност оваквих исказа јесте тај што исказ носи само оно што је чиста презентација, док је све остало редувантно.

Ено врата, ено врата! (РД, В, 42); Ево пута иза трњака! (РД, В, 42); Ето пута, ето пута! (РД, В, 42);

У нашој језичкој грађи уочавамо и оне речце (нпр. *бар*, *баи*, *чак*, *џек*) које су сродне са прилозима који служе како за истицање других речи, тако и за обавештавање о читавај ситуацији означеној извесном реченицом. Конкретно, речца *чак* истиче чуђење и неочекиваност поводом ситуације приказане у исказу, док речце *џек*, *баи* и *зар* додатно наглашавају емотивни набој говорника и узбудљивост догађаја.

Један занатлија чак хоће поделу рада! (РД, Ус, 7); Кад тамо, имам тек шта видети! (РД, Ус, 9); Сад баи мислим да узмем читати археологију или грчку граматику! (РД, Ус, 10); У целом граду нигде не можеш наћи рђавог и страсног ма у чему, па чак и стока постаде паметнија! (РД, Ус, 10); Зар да му буде горка утеха што му се српска читалачка публика диви! (РД, Онс, 23);

4.4. Изражавање експресивности уметњањем вокаџива у исказ

Експресивни вокатив је онај вокатив који има карактер експресивне апострофе и обавља функцију просте екскламације. У писаној комуникацији одваја се запетама, док се у вербалној комуникацији означени делови истичу паузама које одражавају његове експресивне особине:

„Хвала вам, господо, јер кад почнем пчеларити, знаћу какве су кошнице најбоље!” (РД, Онс, 16); Међер, ништа, brate, без Србенде! (РД, Онс, 23); То је памет, мој brate! (РД, В, 41);

Експресивност је наглашенија уколико се изказује комбинацијом различитих средстава за исказивање експресивности:

О, благословена наша домаћа науко, јер си срећно успела да пребројиш ноге и остале делове тела нашим домаћим животињама!... (РД, Онс, 19); А јаој, мајко моја, рука! (РД, В, 45); Е,видиш, драги мој, нећемо више на ту страну! (РД, Онс, 13);

У последњем примеру, поред узвика и вокатива, уочавамо и вокативни израз који припада категорији уметнутих израза. У нашем примеру уметнути израз јесте предикативног карактера и представља синтаксичку конструкцију која се налази у средини исказа, као парантеза, и има посебну функцију скретања пажње саговорника на оно што говорно лице саопштава, односно функцију експресивне стилизације исказа.

У корпусу смо идентификовали бројне реченице у којима је употребљен вокатив, али неекспресивно, будући да га не одликује екскламативна интонација. Као што је наглашено, вокатив може бити носилац експресивности када обавља функцију просте екскламације. Међутим, примери који следе могу бити значајни за тему која се обрађује у овом раду, јер се чини да вокатив наглашава иронију, посебно уз одговарајућу интонацију.

Наиме, експресивност је скоро увек присутна у вокативном обраћању бићима која могу да их разумеју било избором експресивне лексике у вокативним изразима, било интонацијом, или тиме што и сам чин вокативног обраћања у многим говорним ситуацијама носи извесну експресивност (Пипер и др. 2005: 657).

Директивност, једна од одлика вокативности, на разноврсне начине комбинује се са експресивношћу, што припада прагматичкој области хонорификације (односно начину исказивања поштовања). Директивност, у комбинацији са експресивношћу може такође припадати и области вербалне етикације (што је начин исказивања учтивости), или још шире, може припадати области исказивања како учтивости, тако и потцењивачког односа према саговорнику и његовог омаловажавања.

Потцењивачки однос према саговорнику најчешће се постиже избором пејоративне лексике. У примерима који следе, међутим, уочава се нешто другачија ситуација. Наиме, посредством ироније, аутор, не користећи пејоративну лексiku исказује потцењивачки однос према *читаоцима*, *господи*, *стирци*, итд. У првом примеру, такође, уочавамо и епистемички израз *наравно* који изражава висок степен уверености у реалност исказа и наглашава ироничност исказа.

Наравно, драги читаоци, ви не можете веровати на први мах да је могло икад постојати тако покварених људи [...] (РД, Ус, 5); Шта сад мислиш, *драги читаоче*, ако ти се уопште рентира да мислиш. (РД, Онс, 13); Да, да, *господо*, не заборавите ни тела свога јер по речима Данила пророка... . (РД, Онс, 15); Као што видите, *драги читаоци*, треба врло много повољних услова, па да један спис напредује. . (РД, Онс, 18); И онда, *поштовани читаоци*, извините и ако вам досадим. (РД, Онс, 18); [...] као да се и Бог смилува на нас, те нам посла тебе, *мудри и врли старче*, да нас поведеш и спасеш беде. (РД, В, 39); Хоћеш ли, *мудри старче*, пристати да спасеш толике душе од пропасти, хоћеш ли нам бити вођа? (РД, В, 39); *О, света, моћна, српска науко*, опрости, ако икада згрехих имену твојему, опрости ми, јер нисам знао шта чиним. . (РД, Онс, 19)

4.5. Експресивност: аксиолошки, оипаитивни изрази и идиоми

4.5.1. Аксиолошки изрази

С обзиром на то да експресивност подразумева извесна семантичко-стилистичка обележја језичких јединица којима се исказује ненеутрални став говорника према адресату говора, у овом раду сматрамо да је садржана у аксиолошкој модалности. Аксиолошком модалношћу говорник одређену ситуацију процењује као добру, пожељну, лошу, итд.

Хвала богу, кад их не морамо учити! (РД, Ус, 11); Ми смо Срби, *хвала милостивом богу*, свршили сва своја посла [...] (РД, Ус, 5); Ма шта писао, сигуран сам да неће бити најгоре у нашој литератури, јер у њој, *хвала Господу*, има сваког чуда. (РД, Онс, 16); Код нас се бар, *хвала богу*, таленти и воља за поједине научне гране појављује врло благовремено, *срећно*. (РД, Онс, 20); [...] а, *богу хвала*, изгледа да су они умерли да сваку грану науке претворе у сребрни и златни мејдан [...] (РД, Онс, 23); Ево смо, *хвала богу*, већ један дан преваљали срећно (РД, В, 43).

У корпусу смо идентификовали различите варијације исказа *хвала Богу*, а анализом смо обухватили и реченице које немају екскламативну интонацију. У овом раду искази који нису екскламативни, а садрже аксиолошке изразе, сврставамо у експресивне, будући да су прагматично употребљени и да означавају перлокутиван однос говорника према пропозицији. Уочавамо и то да се употребом аксиолошких изрза наглашава иронија аутора. Наиме, онај ко се служи иронијом, својом изјавом истиче оно што не мисли, односно на знање даје мање од онога што налаже искреност (Стојановић 1984: 15). Још један важан аспект ироније јесте тај да иронична изјава осим експлицитног текста у себи не само да носи неку садржајну супротност већ је заправо и важна порука о ставу говорника (Палашић 2015: 125). Управо је то још један од разлога зашто наводимо дате примере.

4.5.2. Општивни изрази

Поред аксиолошке модалности, у овом раду показујемо да и општивна модалност може бити носилац експресивности. Такође, уочавамо извесну релацију између општивности и експресивности са једне и императивности са друге стране. Стога ћемо се осврнути на пар занимљивости.

Прво, у пољу императивности српског језика, тзв. перфекатско-императивни транспозитивни правац релевантан је за изражавање народних здравица и жеља. Здравнице и жеље су директној вези са општивном модалношћу, будући да се општивна модалност још назива и жељним начином. У корпусу управо уочавамо употребу конструкција са радним глаголским придевом који је употребљен без помоћног глагола и то у функцији изражавања говорникове жеље да се саговорнику нешто (у нашем случају лепо) догоди.

Друго, осврнућемо се и на реченице са конструкцијом *да+презент*, јер су у овом контексту употребљене са значењем жеље. Истом конструкцијом у функцији предлога бавићемо се у поглављу 4.6. Основна разлика између *да+презент* конструкције употребљене у својству предлога и жеље јесте у степену директивности који исказују. Предлози, сугестије, итд. одликују се већим степеном директивности него жеље. Један од могућих разлога за то јесте да, када је изражавање предлога или сугестија у питању, извесни императивни исказ упућен је реалном саговорнику, тј. лицу које, заједно са говорним лицем, конституише говорну ситуацију. Са друге стране, у великом броју случајева (али не нужно и увек) императивни, општивни исказ није упућен реалном саговорнику, већ анонимном, неодређеном или фиктивном. Општивни примери из нашег корпуса углавном су упућени Богу. Пошто императив јесте глаголски облик којим се неко подстиче да нешто учини или не учини, у ситуацији са фиктивним саговорником, такав подстицај није могућ, те стога општивне изразе одликује изузетно блага директивност блиска молби, али за неизвесним исходом⁵.

Треће, у корпусу смо идентификовали примере у којима је императивност (и општивност) изражена конструкцијом *нека + презент*. Занимљиво је да се овом конструкцијом изражава индиректна заповест, односно, у овом контексту индиректна жеља, упућена трећем лицу. Из примера видимо да је и *да+презент* конструкција употребљена на исти начин, тј. да је упућена трећем лицу када изражава жељу. Међутим, у другом контексту, када изражава наредбу или предлог, може да се упути и другим лицима (нпр. *Да ћућииии! Да почнемо.*, итд.), док то није случај са *нека + презент* конструкцијом (нпр. **Нека ћућииии!*, **Нека почнемо.*, итд.).

⁵ Ова тврдња првенствено се односи на исказе упућене некој вишој сили, док искључује општивне исказе попут *Живео!*, *Жив био!*, итд.

Живео говорник, живео! (РД, Ус, 9); Да бог помаже! (РД, Онс, 16); Нека је алал и мени и онима што су са мном пазарили. (РД, Онс, 16); Живео! (РД, В, 42); Дао бог још летње време, те се бар негде нађе која воћка. (РД, В, 42); Нека нам бог милости-ви сачува вођу од сваког зла да би нас и даље овако успешно водио... (РД, В, 43); То је мања жалост, а не дао бог да родитељи дочекају да губе децу кад приспеју за удају и женидбу. (РД, В, 44); Море, срећни смо те наиђосмо на овак'а човека, а да смо без њега пошли, не дао бог зло инаопкао, пропали бисмо! (РД, В, 41);

4.5.3. Фразеолошки изрази

Фразеолошки изрази (тј. фразеологизми, фраземи) представљају устаљене говорне изразе који су карактеристични за неки језик, а чије значење најчешће не произилази из значења његових чланова (Клајн и Шипка 2006). Једна од најбитних одлика издвојених примера јесте њихова стабилна структура која се огледа у чврстој вези између речи које имају исти редослед саставних јединица. Другим речима, дате примере не одликује синтаксичка варијација, будући да не постоји могућност замене једне компоненте неком другом (нпр. *али сила Исуса не моли*). Поред стабилне структуре и конвенционалног значења, за наведене примере карактеристична је и експресивност која је додатно истакнута екскла-мативном интонацијом. Први пример сликовито истиче излишност чинова одбране и отимања, док преостала два приказују осећај изненађености.

Бранили се ови, отимали, али сила бога не моли! (РД, Ус, 8); О, шта је сад ово, за име бога?! (РД, Ус, 10); Њих они сами јаше тако немилосрдно, те чисто изгледа, боже ме прости, да су их обојицу купили на вашару у Баточини. (РД, Онс, 20)

4.6. Експресивност и императивност

Императивност представља семантичку категорију којом су обухваћени сви облици и сва значења којима се неко подстиче на вршење радње. Експресивност се повезује са императивом (нпр. праву императивну реченицу карактерише заповедна интонација, која се у писању изражава узвичником), а Симић (1999) наглашава да је императив првенствено модална категорија (будући да је у основи подстицања воља говорног лица као један од основних модалних садржаја) и да експресивни карактер накнадно добија.

По својој комуникативној функцији реченица којом се императивност исказује је заповедна (тј. императивна реченица), а предикат се може јавити у различитим облицима.

Обаљуј плот! (РД, В, 42); Проваљујмо трњак! (РД, В, 42); Дигни главу, погледај, преброј колико нас остаде на овом несрећном путу! (РД, В, 47);

Уочава се да је предикат у наведеним реченицама у граматичком облику императива, као и то да је у датим иксазима присутна експресивност (изражена узвичном интонацијом). Такође примећујемо да је форма императива у прва два примера сачињена од глагола имперфективног аспекта. Уколико формирамо облик императива истог глагола, али перфективног вида (*обалићии - обали; провалићии - провалимо;*) уочавамо да је интензитет директивности слабији и да се радња не чини једнако ургентном и неопходном као што је случај када се употреби императив глагола несвршеног вида. Такође, уколико бисмо преостале облике императива сачињених од глагола перфективног вида заменили облицима императива имперфективних глагола (*дигни главу, гледај*, итд.) уочили бисмо исто - стиче се утисак да је директивност израженија када се формирају

облици императива несвршених глагола тј. да је апел за извршавање извесне радње експлицитније изражен. Потврду овог интуитивно добијеног закључка проналазимо у дисертацији *Катџеџорије вида и времена глагола у руском језику у поређењу са српским (са лингвистичког и преводилачког аспекта)* (Вукићевић 2014). Ауторка тврди да „дуративни глаголи у императиву обогашују своја значења, додавањем додатних компоненти 'почетак' радње, 'одмах' извршити радњу” (Вукићевић 2014: 103). Дакле, закључујемо да употребом императива исказујемо изразиту директивност и да дати глаголски облик доприноси експлицитношћ њеног изражавања, као и да степен директивности глагола може бити условљен глаголским видом.

У испитаној језичкој грађи потврђује се да императив засигурно није једини граматикализован облик којим се императивност исказује. Она може бити обухваћена и семантичким садржајем глагола:

И мора да мисли кад је примио на себе толку дужност! (РД, В, 41); Бирамо вођу! (РД, В, 38); Треба што пре сузбити ту гадну струју, штетну за државу! (РД, УС, 7);

Овим сепотврђује да је императивност у основи модална категорија. Међутим, сматрамо да је експресивност обухваћена наведеним исказима будући да их одликује експресивна конотација и ексклампативна интонација. За ове модалне глаголе карактеристично је то да обликом презента исказују императивна значења. Управо због тога, поред модалних глагола, наводимо и пример у којем је употребљен лексички глагол *бирати* у презенту, који такође изражава императивност.

Презент као граматичка категорија глаголског времена има најшири домен употребе у савременом српском језику. Штавише, поред своје примарне функције, презент се неретко употребљава за исказивање радњи које припадају прошлости и будућности, а погодан је и за модално транспонованье.

У примеру *Бирамо вођу!* уочавамо несвршени облик првог лица множине презента који је модално употребљен и изражава императивност. Прво, треба напоменути да би употреба перфективног облика истог глагола у императиву била неграматична – **Изаберемо вођу*. Такође, експресивност и императивност су у овом примеру условљени ексклампативном интонацијом чиме је исказу додељена експресивна конотација. Уколико бисмо употребили други интерпункцијски знак, нпр. *Бирамо вођу.*, реченица би изгубила експресивни и модални карактер.

Није згорег споменути и став Пипера и сарадника (2005: 387) у вези са овом тематиком. Они разматрају употребу презента са императивним значењем и, између осталог, наводе презент који се у императивном значењу јавља у првом лицу множине. Они тврде како се, тако употребљен, презент може заменити императивом, али уз извесну значењску модификацију:

Пре него што почнемо са разматрањем појединачних ситуација ... да резимирамо укратко опште карактеристике. (М. Личен)
Да погледамо сада писане изворе. (П. Слијепчевић)

Овако употребљен презент исказује став говорног лица који првенствено има значење предлога, а не нужно наредбе или заповести, будући да би испред ових презентских облика могао доћи предикат *предлажем*: *Предлажем да резимирамо*, *Предлажем да погледамо*. Уколико би се облик презента заменио императивом, значење предлагања би се изгубило.

У погледу нашег примера *Бирамо вођу!* чини се да је ситуација другачија, а то може бити условљено разликом у погледу форми презента (уп. *Бирамо* и *да резимирамо*, *да погледамо*). Наиме, у датим примерима и у датом контексту сама *да+презент* конструкција јесте погодна за изражавање значења предлога.

Са друге стране, у нашем примеру употребљен је синтетички глаголски облик у презенту. Презент, као глаголско време у својој основној функцији означавања садржаја који је истовремен са чином говорења, првенствено има индикативно значење. Према је у нашем примеру употребљен модално, значење презента у овом примеру има значење јаке наредбе или заповести. Ако упоредимо *Бирајмо вођу!* и *Бирамо вођу!*, пример са императивом може се протумачити као предлог, а томе доприноси и чињеница да га можемо парафразирати на следећи начин – *Хајде да бирамо вођу!*. Дакле, говорник предлаже да људи који учествују з говорној ситуацији (укључујући и њега самог) бирају вођу. Са друге стране, будући да презент примарно има индиативно значење и да је у датм примеру модално транспонован, стиче се утисак да је интензитет наредбе исказан презентом јачи, тј. да је говорник одлучио да се вођа бира и да се од саговорника очекује да га следе, тј. да се његова констатација не доводи у питање.

У контексту претходно реченог, наводимо примере аналитичког императива из нашег корпуса:

Да пођемо, одмах да пођемо, јер се овде живети не може! (РД, В, 38); Да изаберемо, одмах да изаберемо! (РД, В, 38); Да се пробије трњак! (РД, В, 42);

Дакле, овако изражена императивност има значење предлога. Испред императивне *да+презент* конструкције може се додати и предиаг *хајде*, и значење сугестије на тај начин постаје експлицитније исказано. Такође, временски прилог *одмах* доприноси интензитету директивности у датом контексту. Ваља напоменути да у одређеним ситуацијама (што је случај и са нашим примерима) предикат *хајде* може бити изостављен.

У светлу императивности и експресивности споменули бисмо и конструкције које могу бити редуковане на именске или прилошке изразе, као и на узвике. Овакве конструкције могу бити употребљене у изолацији, самостално или, као у нашем корпусу, у комбинацији са другим реченичним конституентима. Одликује их изразита експресивност, како због екскламативне интонације, тако и због синтаксичке редуције којом се на јасан и концизан начин у први план, као најрелевантнији део исказа, истиче наредба говорника:

Књигу у руке па студирајте и са више пажње пишите, а негњавите публику овако незорелим и кржљавим производима [...](РД, Онс, 35); Пссст, мир децо! (РД, В, 42); Напред за њим! (РД, В, 45); Напред само, јер без жртава нема ничега! (РД, В, 45);

4.7. Експресивност изражена у ипичном формом са експресивном кононотацијом (и екскламативном интонацијом)

Упитни облик реченице може преузети улогу експресивне ознаке, а један од начина да се експресивност на овај начин изрази јесте путем упитно-узвичних реченица. Овакав начин исказивања експресивности је уобичајен:

Хе, чему ли ме вуче?! (РД, Онс, 20); Ама, није!?! (РД, Онс, 35); Зар толико жртве, па сад напустити пут?! (РД, В, 46);

Када се експресивност изражава упитном формом са експресивном кононотацијом (и екскламативном интонацијом), недвосмислено је да такве реченице нису упитне, иако постоји конструкцијска подударност са парцијалним питањем које се такође формира уз помоћ извесних упитних форми. Екскламативне реченице дезактеулизују упитну, а афирмишу односну компоненту ових функтора. Оне носе степен значењске максимализације и изразиту емотивну обојеност исказа.

И онда ко може а да не поштује човека који студира те ствари, и чак и пише, а ми само погледамо па нам се кожа најежи! (РД, Онс, 14); Ко зна, можда ће људи пронаћи и такво чудо од стила! (РД, Онс, 27); Како лепа, да видиш како је то поцепао тај и тај критичар! (РД, Онс, 27);

У многим радовима о експресивности (в. Симић 1999, Тошовић 2004, Јовановић 2007, 2013, Бабић 2010) експресивност се директно повезује са екскла-мативношћу. У овом раду прихвата се тај став, али бисмо у експресивне исказе уврстили и оне који нису нужно екскламативни, а садрже извесне експресивне изразе (нпр. узвике, интерогативне форме са дезактуализованим упитним значењем, итд.). У таквим ситуацијама, сматрамо да је конотација исказа свакако експресивна услед употребе експресивног функтора и да би експресивност била знатно израженија у усменој комуникацији.

Како су се обрадовали моји нешколовани родитељи, кад сам им донео новост из школе да крава има четири ноге [...]. (РД, Онс, 19); Каки смо ти ми Срби, још да нам није овакве српске логике, могли бисмо мислити да је гуска пароброд, или обратно. (РД, Онс, 22); Ко те пита за логичну везу у наше материјалистичко доба [...] (РД, Онс, 24); Ко би га знао што [...] (РД, Онс, 32); Ко зна да још ту иза те јаруге није каква дивна плодна земља, коју је Бог нама наменио. (РД, В, 45); Ето, видите, какве бруке у свету није бивало! (РД, Ус, 6); [...]а како су се лекари користили, то бог зна!. (РД, Онс, 16); О, што ми човек рече! (РД, Онс, 25); Знамо, brate, ко би ти још то спорио! (РД, Онс, 31); Будите бог с нама, шта се чини! (РД, В, 42); Гле, како је њему чело! (РД, В, 44); Станите, куда сте нагли, браћо! (РД, В, 45);

У корпусу видимо и различите комбинације средстава за исказивање експресивности: упитне форме са експресивном конотацијом, вокативе и вокативне конструкције, идиоме, императиве, итд. Комбинација датих средстава доприноси јачем интензитету експресивности.

Будући да смо у експресивне исказе укључили и оне које немају екскламативну интонацију, приказаћемо како се следећа два исказа разликују:

Како су се обрадовали моји нешколовани родитељи, кад сам им донео новост из школе да крава има четири ноге [...]; Моји нешколовани родитељи су се обрадовали, кад сам им донео новост из школе да крава има четири ноге [...];

Наведени искази су структурално идентични, с тим што први исказ садржи и формант *како*. Међутим, уочава се њихова смисаоно-семантичка нееквивалентност. Смисаоно, и један и други саопштавају да су се говорнички нешколовани родитељи обрадовали. Међутим, други исказ јесте неутралан и не садржи никакве додатне информације. Дакле, без речи *како* и уз обавезну измену реда речи условљеној правилу да енклитика не може заузимати иницијалну позицију у реченици, добили смо неутралну обавештајну реченицу.

Са друге стране, први исказ садржи функтор *како*. Чак и када узвична интонација датог функтора није експлицитно приказана, његова употреба довољна је да интензивира значење целог исказа и учини га експресивним. Конкретно, реченицу бисмо могли парафразирати на следећи начин: *колико су се обрадовали, много су се обрадовали*. Приликом тумачења реченице, уочава се емотивни набој говорника као и узбудљивост читаве ситуације коме доприноси функтор *како*. У другој реченици пак не уочавамо емоционалност говорника, већ пуко преношење информације.

У нашем корпусу идентификована је и употреба комбинације *какав* и *још*. У контексту датог примера прилог *још* могао би се заменити универзалним

квантификатором *све* (о којем пише Бабић 2010: 115-117). Помоћу овог универзалног квантификатора добија се значење шире обухватности (нпр. *какве још* = *какве све* = *свакакве*).

То би му се могло и опростити, али он иде на политичке зборове, гласа на изборима, разговара са грађанима, чита новине, говори о државном зајму, и *какве још* поборе не чини на штету наставе! (РД, Ус, 7)

5. Закључак

Основни закључак који се изводи на основу литературе и корпуса у овом раду јесте да се експресивним сматрају они текстови⁶ или њихови елементи који на основу сопствене форме у посебном обиму изражавају емоције и оријентацију говорног лица. Експресивност се проучава у директној вези са екскламативношћу, што је у складу са дефиницијом експресивности. Међутим, у нашем раду, у извесним ситуацијама (нпр. у ситуацијама када се експресивност изражава уз помоћ упитне речи са експресивном конотацијом, уз помоћ уметања вокатива у исказ, итд.) експресивним смо сматрали и изразе који нису нужно екскламативни, будући да је за примарни критеријум одређивања експресивности узето употребљено језичко средство и његова функција, а не интонација.

У раду је основни циљ био обухватити и приказати што већи број експресивних конструкција и објаснити их са синтаксичког аспекта. Будући да је за основни извор грађе одабран жанр сатиричне књижевности којим се износи критички став према друштву, појединцу, држави, не изненађује изразита разноликост анализираних конструкција. Такође, показали смо да се иронија може посебно нагласити употребом вокатива и аксиолошких изрза, уз одговарајућу интонацију, што је био још један од наших циљева.

На крају, полазна тачка неког наредног истраживања може укључити проучавање експресивности са лингвостилистичког становишта, проучавање експресивности са фокусом на посебан књижевни род или жанр или пак изучавање експресивности исказа у погледу на експресивну сегментацију, тј. бипартацију реченице.

Извори

РД, В – Р. Домановић, Вођа, *Одабране сатирије*, Београд: Evro-Ginuti, 2007, 37-47.

РД, Онс – Р. Домановић, Озбиљне, научне ствари, *Одабране сатирије*, Београд: Evro-Ginuti, 2007, 13-36.

РД, Ус – Р. Домановић, Укидање страсти, *Одабране сатирије*, Београд: Evro-Ginuti, 2007, 5-11.

Литература

Ахманова 1966: О. С. Ахманова, *Словарь лингвистических терминов*, Москва: Советская энциклопедия.

Бабић 2010: М. Бабић, *Огледи из прагматичке синтиаксе*, Источно Сарајево: Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву.

6 У обзир се узима како писмена, тако и усмена комуникација.

- Баотић и др. 1989: Ј. Баотић, М. Ковачевић, М. Окука, Ч. Ребић, *Наш језик за дружи разред средње усмјереног образовања*, Сарајево: Свјетлост.
- Брабец и др. 1970: И. Брабец, М. Храсте, С. Живковић, *Грамађика хрватскојсрпског језика*, Загреб: Школска књига.
- Вукићевић, В. *Категорије вида и времена глагола у руском језику у поређењу са српским (са лингвистичког и преодличачког аспекта)*. <<https://fedorabg.bg.ac.rs/fedora/get/o:10743/bdef:Content/get>>. 8. 12. 2019.
- Јовановић 2007: Ј. Јовановић, Реченична експресивност са становишта синтаксе и стилистике (теоријско-терминолошки приступ), Крагујевац: *Наслеђе*, 6, Крагујевац 55-74.
- Јовановић 2013: Ј. Јовановић, *Лингвистички и стилистички аспекти проучавања реченице*, Београд: Јасен.
- Клајн, Шипка 2006: И. Клајн, М. Шипка, *Велики речник српских речи и израза*, Нови Сад: Прометеј.
- Ковачевић 2015: М. Ковачевић, *Стилистика и грамађика стилских фигура*, Београд: Јасен.
- Паласић 2015: Н. Паласић, Комуникациска вриједност ироније, Ријека: *Флуминенциа*, 27, Ријека 123-136.
- Пипер и др. 2005: П. Пипер, И. Антонић, В. Ружић, С. Танасић, Љ. Поповић, Б. Тошовић, *Синтакса савременог српског језика*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Поповић 1978: Љ. Поповић, Експресивна сегментација реченице и њена комуникативна структура, у: Миливој Павловић (ред.), *Зборник за филологију и лингвистику*, књ. 21, Нови Сад: Матица српска, 123-151.
- Симић 1999: Р. Симић, *Основи синтаксе српског језика*, Никшић: Јасен.
- Станојчић, Поповић 2005: Ж. Станојчић, Љ. Поповић, *Грамађика српског језика*, Београд: ЗУНС.
- Стевановић 1962: М. Стевановић, *Грамађика српскохрватског језика за више разреде гимназије*, Цетиње: Обод.
- Стојановић 1984: Д. Стојановић, *Иронија и значење*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Тошовић, Б. Експресивност. *Стил*, октобар 2004. 20. 4. 2019. [<https://www.rastko.rs/cms/files/books/49c94a2930469>].

SENTENCE EXPRESSIVENES STUDIED FROM A SYNTACTIC POINT OF VIEW IN SATIRES "UKIDANJE STRASTI", "OZBILJNE, NAUČNE STVARI", AND "VOĐA" BY RADOJE DOMANOVIĆ

Summary

In this paper, we have analyzed different forms of expressiveness from the syntactic point of view. The main task was to identify markers of expressive language in the following satires: "Ukidanje strasti", "Ozbiljne, naučne stvari", and "Vođa" written by Radoje Domanović. The results of the analysis confirm the existence of the basic expressive forms such as exclamatory sentences. Besides, we have concluded that expressiveness can be communicated by the insertion of particular sentence constituents into an utterance (e.g. exclamations, idiomatic constructions, vocative constructions, etc.), by the use of imperatives, as well as by the use of an interrogative word in a non-interrogative sentence because it obtains expressive characteristics in certain contexts. It is not surprising that satires, which ridicule an individual, society, and the government from a critical point of view, contain a great variety of expressive language. To conclude, these results refer to the said corpus, thus further research is needed to consider the observed tendencies a rule

Key words: expression, expressiveness, syntactic expressiveness, syntax

Katarina B. Subanović